Danko Šourek

Čitanje Varaždina kroz njegove spomenike

ANA KANIŠKI, *Skulptura na otvorenom u Varaždinu*,
Zagreb – Varaždin, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti,
Zavod za znanstveni rad Varaždin, 2025., 289 str.

ISBN 9789533476469

ANA KANIŠKI
SKULPTURA
NA OTVORENOM
U VARAŽDINU

Knjiga *Skulptura na otvorenom u Varaždinu* povjesničarke umjetnosti Ane Kaniški predstavlja prvi cjelovit pregled javne skulpture grada Varaždina te ujedno ispunjava zamjetnu prazninu u dosadašnjoj povijesnoumjetničkoj literaturi posvećenoj gradskoj baštini. Nastala po uzoru na metodologiju umjetničkih topografija Instituta za povijest umjetnosti, ta publikacija obuhvaća jedan od najvidljivijih slojeva urbanog prostora – skulpturu na otvorenom – i sustavno ga obrađuje u rasponu od srednjovjekovnih ostvarenja do suvremenih intervencija. Pritom autorica ne polazi od praznog prostora, nego svoju sintezu smješta u kontinuitet prethodnih istraživanja. S pravom ističe kako upravo javna barokna skulptura zauzima posebno mjesto u varaždinskoj historiografiji: njezin najraniji sustavni popis nalazimo već u protokolu kanonske vizitacije kanonika Stjepana Šoštarca iz 1808. godine, koji bilježi kamene pilove i njihov raspored u gradu i njegovoj okolici. Na tu se tradiciju tijekom 19. i 20. stoljeća nadovezuju brojni autori – od Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Gjure Szabe i Rudolfa Horvata do Anđele Horvat, Doris Baričević i Sergeja Vrišera – dok su u novije vrijeme osobito vrijedni prilozi Miroslava Klemma, koji je svojim nizom knjižica o detaljima varaždinske arhitekture i skulpture (*Nepoznato cvijeće Varaždina*, *Stoljeća oko nas*, *Varaždinski zvjerinjak*, *Nepoznata lica Varaždina*) pokazao koliko se i fragmenti gradske plastike mogu promatrati kao svojevrsna umjetnička topografija. Knjiga Ane Kaniški prvi put objedinjuje sve

te istraživačke niti u jedinstvenu cjelinu, oslanjajući se podjednako na historiografske izvore i opsežan terenski rad te stvarajući pouzdanu i preglednu topografiju javne skulpture Varaždina, kakva je tom gradu dosad nedostajala.

Knjiga je strukturirana u nekoliko logično povezanih cjelina. Nakon uvodnog poglavlja, u kojem autorica obrazlaže metodološka polazišta, kriterije odabira i pregled dosadašnjih istraživanja, slijedi pregled historiografije, potom poglavlja koja javnu skulpturu razvrstavaju prema razdobljima i tematici te smještaju u povijesni razvoj Varaždina, od srednjovjekovnog trgovišta do suvremenoga grada, dok stožerni dio izdanja čini opsežan katalog od 142 jedinice, popraćen obimnom literaturom i detaljnim kazalom. Svaka kataloška jedinica donosi podatke o autorstvu, dataciji, naručiteljima, materijalima, ikonografiji, stanju očuvanosti, smještaju i literaturi, uz fotografije snimljene tijekom proteklih godina ili vrijedne povijesne snimke. Takva razina dokumentiranosti čini knjigu ne samo znanstvenim pregledom nego i praktičnim vodičem kroz grad, uporabljivim i istraživačima i konzervatorima, kao i svim zainteresiranim čitateljima. Važan doprinos predstavljaju i tri topografske karte koje bilježe današnji raspored sačuvanih djela, ali i izvorne položaje premještenih ili uništenih spomenika, čime se vizualizira povijesna dinamika varaždinskoga javnog prostora.

Osobita vrijednost knjige proizlazi iz raznolikosti obrađene građe. Pred čitateljem se nižu srednjovjekovni spomenici poput kamenog *Medvjeda* sa zvonika župne crkve sv. Nikole i

skulpture sv. Florijana, zatim bogat korpus barokne sakralne plastike – pilovi, poklonci i pročelne skulpture koje su u velikoj mjeri oblikovale prepoznatljivu „baroknu" sliku Varaždina. Posebno mjesto zauzima monumentalni *Colossus Marianus* (svojevremeno najmonumentalnija javna skulptura kontinentalne Hrvatske), podignut sredinom 17. stoljeća zaslugom grofa Gašpara II. Draškovića ispred tadašnje isusovačke crkve (današnje katedrale), od kojeg je danas sačuvan tek impozantan fragment u lapidariju Gradskog muzeja Varaždin. Autorica jednaku pozornost posvećuje i svjetovnoj skulpturi, od osebujnih cimera – *Morske djevice*, *Železnoga čoveka* i *Kornjače* – koji svjedoče o obrtničkoj i trgovačkoj prošlosti grada, do reprezentativnih javnih spomenika, memorijalnih obilježja i suvremenih instalacija koje oblikuju današnji urbani prostor. Takav široko postavljen obuhvat pokazuje da se javna skulptura ne iscrpljuje u monumentalnim spomenicima, nego obuhvaća čitav niz različitih oblika umjetničkog oblikovanja javnog prostora.

Jedna od važnih kvaliteta knjige jest što javnu skulpturu ne predstavlja kao statičnu baštinu, nego kao dinamičnu kategoriju podložnu političkim, društvenim i ideološkim promjenama. Autorica zato u svoj pregled uključuje i nestale ili premještene spomenike, pokazujući kako je kolektivno pamćenje često podložno reinterpretacijama. Tako se, primjerice, bilježi sudbina poprsja carice i kraljice Elizabete (Sisi), rada Ivana Rendića, podignutoga 1900. godine, uklonjenoga nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije

te ponovno postavljenoga 2006. godine u dvorištu Županijske palače. Slično tomu, brončani spomenik kralju Aleksandru Karađorđeviću, koji je Antun Augustinčić izradio 1935., uklonjen je već 1941. godine kao politički nepoželjan i, prema predaji, nakon rata pretopljen. Na mjestu spomenika *Velikom ratu* iz 1915., prema projektu Artura Kadeřaveka, 1931. godine postavljen je Meštrovićev Grgur Ninski (koji Varaždin povezuje s poznatijim primjerima u Splitu i Ninu), dok ostatci izvornog spomenika danas stoje u njegovoj neposrednoj blizini kao nijemi svjedoci promjene povijesnih okolnosti. U razdoblju socijalističke Jugoslavije javni prostor ponovno dobiva snažnu memorijalnu dimenziju: podignuto je petnaest javnih kiparskih radova, od kojih je gotovo polovica bila posvećena vojnim i civilnim žrtvama Drugoga svjetskog rata. Među njima se ističe *Spomenik palim borcima*, koji je 1951. godine na gradskom groblju izradio varaždinski kipar Radoslav Trstenjak (kasnije premješten ispred vile Bedeković), a kojem je deset godina poslije pridružena spomen-kosturnica.

Jednako je zanimljivo poglavlje posvećeno razdoblju nakon 1991. godine, kada Varaždin doživljava svojevrsnu ekspanziju javne skulpture. U protekla tri desetljeća postavljena su čak šezdeset tri nova djela, odnosno više od polovice ukupnoga korpusa obrađenoga u knjizi. Taj podatak sam po sebi svjedoči o intenzitetu suvremenog oblikovanja gradskog prostora, ali i o promijenjenom shvaćanju uloge javne skulpture. Uz spomenike posvećene Domovinskom ratu

i drugim prijelomnim događajima 20. stoljeća autorica osobitu pozornost posvećuje urbanom mobilijaru i djelima nastalima u suradnji s Turističkom zajednicom grada Varaždina, koja javnu skulpturu promatra kao sredstvo oblikovanja identiteta grada i obogaćivanja njegove kulturne i turističke ponude. Tako se među novijim ostvarenjima izdvajaju kamene klupe Vladimira Gašparića Gape (*Gapine klupe*, 2002.), danas smještene u dvorištu palače Sermage-Prassinsky, zatim aluminijske skulpture *Oblutci* (2006.) Simona Morasija Piperčića i Bojana Drezgića, inspirirane dravskim oblutcima i postavljene uz Gradsku vijećnicu, kao i drveno kraljevsko prijestolje, ostvareno prema zamisli Ivana Meseka. Time se naglašava kako suvremena javna skulptura više nije isključivo memorijalna ili reprezentativna nego postaje i sastavnim dijelom svakodnevnog života grada i njegove turističke prepoznatljivosti. Zanimljivo je i ponovno jačanje sakralne tematike u javnom prostoru, vidljivo u monumentalnim kipovima hrvatskih svetaca i blaženika koje je Nikola Šanjek 2012. godine izradio za niše pročelja varaždinske katedrale, kao i naposljetku uklonjenoj skulpturalnoj grupi *Crkveni redovi Varaždina* istog autora iz 2021. godine.

Knjiga istodobno pruža vrijedan pregled stvaralaštva brojnih kipara koji su tijekom stoljeća oblikovali varaždinsku javnu skulpturu. Uz anonimne srednjovjekovne i barokne majstore te radionice Ivana Jakoba Altenbacha i Ivana Adama Rosembergera autorica obrađuje djela nekih od najznačajnijih hrvatskih kipara. Primjerice, Ivan Rendić

zastupljen je poprsjem carice Elizabete (1900.), Robert Frangeš-Mihanović nadgrobnim spomenikom obitelji Leitner na židovskom groblju (1908.), Ivan Meštrović darovanim odljevom Grgura Ninskog postavljenim 1931. godine, Antun Augustinčić spomenikom kralju Aleksandru Karađorđeviću (1935.). Time knjiga nadilazi karakter inventara te ujedno donosi pregled razvoja hrvatskoga kiparstva promatranoga kroz prizmu jednoga grada, u kojem se susreću lokalne radionice i najistaknutija imena nacionalne umjetnosti.

Premda je riječ o izrazito sustavno koncipiranoj publikaciji, autorica se svjesno odlučuje za primarno dokumentaristički i topografski pristup, pa se estetska i kvalitativna valorizacija pojedinih ostvarenja tek naslućuje. Takav je postupak metodološki razumljiv, jer je osnovni cilj knjige evidentirati, opisati i kontekstualizirati cjelokupan korpus varaždinske skulpture na otvorenom, pa se samom čitatelju prepušta donijeti izraženije povijesnoumjetničke prosudbe ili hijerarhizaciju umjetničkih dosega pojedinih djela. Konačno, upravo je takva suzdržanost u skladu s autoričinim jasno iskazanim istraživačkim ciljem. Kako sama navodi u zaključku: „Ovu knjigu smatram bazom podataka i izvora za varaždinsku skulpturu na otvorenom, jednim u nizu priloga umjetničkoj topografiji grada Varaždina. Pozivam istraživače, znatiželjne i uporne, da se temom počnu i nastave baviti, i da na osnovi mojega priloga, donose vlastite zaključke o ovom segmentu varaždinske baštine." Upravo iz te perspektive knjigu valja i čitati. Ona nije zamišljena kao završna

riječ o varaždinskoj javnoj skulpturi, nego kao temelj budućih istraživanja i polazište za nove interpretacije. Time njezina vrijednost nadilazi puko katalogiziranje spomenika: ona otvara prostor daljnjim povijesnoumjetničkim, konzervatorskim, urbanističkim, ali i kulturološkim istraživanjima. Istodobno, knjiga predstavlja i svojevrstan poziv na drukčije doživljavanje grada. Nakon njezina čitanja teško je proći varaždinskim ulicama, trgovima ili parkovima, a ne zastati pred ponekim spomenikom i promisliti o okolnostima njegova nastanka, ulozi u oblikovanju urbanog prostora ili razlozima zbog kojih je opstao, bio premješten ili nestao. U tome se krije njezin najveći doprinos: ne nudi konačne odgovore, nego potiče promatranje, propitivanje i dijalog s javnom skulpturom kao jednim od najvidljivijih nositelja kolektivnog pamćenja grada, ali i intimnih sjećanja njegovih stanovnika i posjetitelja. ×